

PRZEMYSŁAW BENKEN

O RELIGII W CHIŃSKIEJ REPUBLICIE LUDOWEJ. NOTATKA Z ROZMOWY PRZEPROWADZONEJ PRZEZ RADCĘ AMBASADY POLSKIEJ W PEKINIE Z ZASTĘPCĄ KIEROWNIKA PRACOWNI BADAWCZEJ W URZĘDZIE DO SPRAW RELIGII PRZY RADZIE PAŃSTWA CHIŃSKIEJ REPUBLICI LUDOWEJ 20 SIERPNI 1987 R.

Od czasu proklamowania 1 października 1949 r. Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) zagadnienie religii miało duże znaczenie dla tamtejszych decydentów komunistycznych. Inaczej niż w państwach mniej lub bardziej jednorodnych pod względem narodowościowym – w ChRL, w której władze uznały oficjalnie istnienie 55 mniejszości¹, poziom zróżnicowania wyznań religijnych był dosyć duży². W 1986 r. szacowano, że w Chinach żyło 67 mln ludzi, których zaliczano do jednej ze wspomnianych mniejszości narodowych, co stanowiło 6,3 proc. całej populacji kraju³. Osoby te były rozproszone na 60 proc. powierzchni ChRL, co odgrywało niemałą rolę w kontekście bezpieczeństwa.

---

¹ Na temat mniejszości narodowych w ChRL zob. m.in.: J. Bayer, W. Dziak, *Tybet. Szkice z dziejów chińsko-tybetańskich*, Warszawa 2015; W. Cieciora, *Muzułmanie chińscy. Historia, religia, tożsamość*, Warszawa 2014; S. Szynekiewicz, *Mniejszości etniczne [w:] Chiny. Przemiana państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978–2000*, red. K. Tomala, Warszawa 2001, s. 355–368; K. Tomala, *Mniejszości narodowe w ChRL – ich pozycja i rozwój demograficzny. Część 1*, „Acta Asiatica Varsoviensia” 1991, nr 5, s. 147–175; S. Szynekiewicz, *Zmiany polityki Chińskiej Republiki Ludowej wobec mniejszości etnicznych po 1978 roku: ku uznaniu odrębności kulturowych [w:] Wielkie przemiany w Chinach. Próba bilansu reform Deng Xiaopinga*, red. K. Gawlikowski, M. Ławacz, Warszawa 2012, s. 175–203; B. Zemanek, *Na granicy kultur. Mniejszości narodowe a polityka międzynarodowa ChRL [w:] Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych*, red. J. Wardęga, Kraków 2013, s. 135–170.

² Z. Xie, *Religious Diversity and Public Religion in China*, Aldershot–Burlington 2006, s. 105–142.

³ Zob. Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), Wydział Zagraniczny, LXXVI-715, Chińska Republika Ludowa. Notatka informacyjna, 4 IX 1986 r., b.p.

W ogromnym państwie mieszkali wyznawcy różnych odmian buddyzmu i taoizmu, islamu, katolicyzmu, protestantyzmu, prawosławia, jak również rozmaitych sekt oraz lokalnych, ludowych wierzeń. Cechą wyróżniającą ChRL była wszakże dominująca pozycja konfucjanizmu⁴ – systemu filozoficzno-etycznego, który jeszcze do niedawna nie był przez władze w Pekinie uznawany za religię⁵. Jak celnie zauważyła Justyna Szczudlik-Tatar: „To nie religia jest źródłem chińskiej cywilizacji, jak to bywa w przypadku cywilizacji euroamerykańskiej [...], lecz filozofie, a głównie konfucjanizm, od dynastii Han stanowiący oficjalną doktrynę Państwa Środka. [...] O braku pojęcia i znaczenia religii w chińskiej kulturze świadczy też rola, jaką w Chinach odgrywa konfucjanizm. [...] Konfucjanizm stanowi zespół norm etycznych i wzorców zachowań, których przestrzeganie jest powinnością każdego człowieka. Człowiek w konfucjanizmie nie jest postrzegany jako jednostka – indywidualizm, ale jako osoba związana siecią relacji. Taka koncepcja jednostki sprawia, że nie posiada ona wolności negatywnej, co oznacza, że społeczeństwo i państwo kontrolują człowieka w jego codziennym postępowaniu, gdyż nie istnieje strefa prywatna, a jedynie publiczna. [...] Państwo istniało zawsze i jest wszechobecne [...]. Państwu i władzy nie można się przeciwstawić, gdyż byłoby to sprzeniewierzeniem się naturze”⁶.

Konfucjanizm sprawdzał się przez wieki jako system stanowiący doskonałą podwalinę dla władzy cesarskiej; jest też wykorzystywany do utrwalania rządów komunistycznych⁷. Implementacja komunizmu w wielu krajach azjatyckich odbywała się

⁴ Wprawdzie po upadku cesarstwa w 1912 r. chińscy reformatorzy z Sun Yat Senem dopatrywali się w konfucjanizmie źródeł klęsk i zacofania, a Mao Zedong przez wiele lat prowadził krwawe eksperymenty ideologiczne rozbijające znany od wieków w Chinach porządek społeczny, jednak konfucjanizm – jeśli nawet nie zawsze funkcjonujący w sferze deklaratywnej, to z pewnością bardzo często w sferze postaw – pozostał najważniejszym determinantem kształtującym życie społeczno-polityczne Państwa Środka. Jak zauważali np. polscy autorzy notatki informacyjnej na temat ChRL z września 1986 r.: „nadal duży wpływ filozofii i etyki konfucjańskiej. Z tradycyjnych religii najbardziej popularne buddyzm i taoizm (wśród ludności rdzennie chińskiej), islam – głównie wśród mniejszości narodowych, Tybetańczycy – lamaizm. Chrześcijaństwo ma niewielu wyznawców (około trzy miliony katolików)” (*ibidem*).

⁵ Zmiany w tym zakresie nastąpiły dopiero w XXI w., kiedy w dokumentach państwowych konfucjanizm zaczęto określać słowem „religia” (zob. np. M. Meyer, *Znaczenie kultury i instytucji dla gospodarki ChRL*, Warszawa 2013, s. 95). Jan Dobraczyński, opisując w 1987 r. swoją oficjalną wizytę w ChRL, stwierdzał: „Konfucjanizm jest filozofią popierającą życie rodzinne i głoszącą kult przodków (nikt dzisiaj nie uznaje konfucjanizmu za religię)” (J. Dobraczyński, *W Państwie Środka. Notatki z podróży do Chin*, Warszawa 1987, s. 30). Jan Rowiński, pracownik Zakładu Krajów Socjalistycznych Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, pod koniec 1986 r. stwierdzał: „Co się tyczy konfucjanizmu – to nie sposób go uznać za religię, gdyż jest to propozycja doktrynalna o charakterze etyczno-moralnym; stąd zwolenników tej filozofii nie można traktować jako ludzi wierzących” (Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: AMSZ), zbiór nr 22/89, wiązka III, teczka 5B, Nowa polityka chińska wobec wyznań religijnych, implikacje wewnętrzne i międzynarodowe, listopad 1986 r., b.p.).

⁶ J. Szczudlik-Tatar, *Źródła i charakter polityki Chin wobec kościoła katolickiego – element kształtowania mocarstwowej pozycji [w:] Współczesne Chiny...*, s. 122–123. Konfucjanizm od końca lat siedemdziesiątych XX w. jest także skutecznie adaptowany do działań podejmowanych przez ChRL i jej obywateli w sferze gospodarki, co według wielu badaczy stało się źródłem chińskich sukcesów ekonomicznych (zob. m.in. M. Meyer, *Znaczenie kultury i instytucji dla gospodarki...*, *passim*).

⁷ Zob. C.K. Yang, *Religion in Chinese Society: A Study of Contemporary Social Functions of Chinese Religious Behaviour*, Berkeley–Los Angeles–London 1970. Wprawdzie Mao Zedong stwierdzał, iż „[Konfucjusz] niewiele dbał o ekonomiczne aspekty życia ludu. [...] Socjalizm jest nieskończenie lepszy od konfucjańskich klasyków” (cyt. za: A. De La Torre, *Chińska Republika Ludowa [1949–1976]. Model maoistowski [w:] Oblicza komunizmu*).

w nawiązaniu do lokalnej specyfiki określanej przez miejscowych komunistów⁸, a sam Mao Zedong, który do ideologii marksistowsko-leninowskiej podchodził dosyć swobodnie (częściowo wynikało to z jego ograniczeń intelektualnych, np. braku znajomości języków obcych, co wymuszało opieranie się na niedoskonałych tłumaczeniach tekstów głównych ideologów komunizmu, nierzadko wypaczających ich sens), był wręcz przez Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich i jego satelitów oskarżany o „schińszczenie” komunizmu⁹.

Wszelkie napływające z zewnątrz prądy religijne, które mogły stanowić konkurencję dla konfucjanizmu i nie poddawały się procesowi sinizacji (polegającemu na przejściu z nich elementów przydatnych dla państwa), były zwalczane. Działo się tak zarówno w okresie cesarstwa, jak i w znacznym stopniu po 1949 r., po przejściu pełni władzy w Chinach kontynentalnych przez Mao Zedonga. Odwołując się ponownie do refleksji Justyny Szczudlik-Tatar, należałoby podkreślić wynikającą z konfucjanizmu i komunizmu ogromną rolę państwa w systemie politycznym ChRL, którego totalitarne instytucje modelowały życie osobiste obywateli w jego najbardziej intymnych obszarach: „To państwo określa, czy dany zespół wierzeń jest religią, czy zabobonem. Religia nie należy do sfery prywatnej – jest sprawą sfery publicznej. Nie istnieje rozdział Kościoła od państwa. Państwo kontroluje działalność religii. Kontrola polega na umieszczeniu religii w strukturze państwowej poprzez ujednoczenie doktryny. Jeżeli działalność religii, zdaniem państwa, stanowi zagrożenie dla stabilności kraju lub konkurencję zagrażającą pozycji oficjalnej doktryny, to zostaje ona uznana za nieprawomyślną, określoną mianem zabobonu”¹⁰.

W ChRL szczególnie negatywnie odnoszono się do chrześcijaństwa, z którym wiązano okres półkolonialnej zależności od obcych, zachodnich mocarstw w XIX i XX w.¹¹ Zwłaszcza katolicyzm, najlepiej zorganizowany i mający przywódcę w randze głowy państwa, rezydującego w odległym Watykanie, traktowano jako potencjalne narzędzie ingerencji obcych mocarstw w sprawę Chin¹². Duże znaczenie miało też w owym kon-

---

Wybór problemów, red. E. Krasucki, D. Wybranowski i in., Szczecin 2015, s. 201), jednak wyraźne wpływy konfucjanizmu można było zaobserwować chociażby w cytatach z Mao Zedonga zawartych w *Czerwonej księżeczce*. Jak słusznie zauważył Aleksander De La Torre: „Jej struktura bazująca na krótkich maksymach i zaleceniach oraz poruszana problematyka wykazuje podobieństwo do Dialogów Konfucjańskich” (*ibidem*, s. 202).

⁸ Zob. np. P. Benken, *System komunistyczny i jego rozwój na terenie Indochin. Wietnam, Laos, Kambodża* [w:] *Oblicza komunizmu. Wybór problemów*, red. E. Krasucki, D. Wybranowski i in., Szczecin 2015, s. 237–268; D. Wybranowski, *Maoizm* [w:] *Wybrane współczesne doktryny polityczne*, red. A. Kawecki, A. Wojtaszak, D. Wybranowski, Szczecin 1999, s. 48–63.

⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-721, O wydarzeniach w Chinach. Materiał opracowany na spotkaniu w Moskwie przedstawicieli wydziałów zagranicznych siedmiu partii socjalistycznych, grudzień 1967 r., b.p. Zob. też: A. Rumiancew, *Źródła i ewolucja „idei Mao Tse-tunga”*, przeł. K. Krzymowska, D. Kułakowska, S. Radziszewski, Warszawa 1974, *passim*. Sygnalizowano, że niektóre idee wysuwane przez Mao Zedonga były wyraźnym odbiciem wartości konfucjańskich (zob. A. Halimarski, *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1982, s. 15).

¹⁰ J. Szczudlik-Tatar, *Źródła i charakter polityki Chin...*, s. 126.

¹¹ Jak stwierdzał jeden z chińskich historyków, Zhang Tianze: „Budda wjechał do Chin na białym słoni, chrześcijaństwo natomiast na lufach dział” (cyt. za: A. Halimarski, *Chińska Republika Ludowa a Watykan*, Warszawa 1989, s. 27).

¹² Andrzej Halimarski, przyjmując punkt widzenia komunistów chińskich, pisał: „Pewna część duchownych i wierzących czynnie wystąpiła przeciwko nowej władzy, co spowodowało liczne aresztowania; szereg osób str-

kretnym wypadku poparcie udzielone przez Watykan Kuomintangowi¹³. Skutkowało to tym, iż po wygraniu przez komunistów wojny domowej na Tajwan udali się liczni członkowie hierarchii kościelnej Chin, którzy zachowali piastowane godności tytularne. Co ważniejsze, Republika Chińska i Stolica Apostolska utrzymywały ze sobą stosunki dyplomatyczne, a papież Pius XII 18 stycznia 1952 r. oficjalnie uznał władze w Tajpej za jedyną legalną reprezentację Chin.

Wspomniana wyżej specyfika cywilizacji chińskiej, opartej nie na religii, lecz filozofii, ułatwiała komunistom w ChRL stopniowe przystąpienie do zwalczania tej pierwszej. Mao Zedong uzasadniał owe działania odwołaniem się wprost do ideologii marksistowskiej, według której religia była wyłącznie „opium dla ludu”¹⁴. Włodzimierz Lenin pisał na ten temat następująco: „Wszystkie współczesne religie i kościoły, wszelkie organizacje religijne marksizm traktuje zawsze jako organy burżuazyjnej reakcji, służące do obrony wyzysku i tumanienia klasy robotniczej. [...] Powinniśmy walczyć z religią. Jest to abecadło całego marksizmu. [...] Walki z religią nie wolno ograniczać do abstrakcyjno-religijnej propagandy [...] walkę tę należy powiązać z konkretną praktyką ruchu klasowego, który zmierza do usunięcia społecznych korzeni religii”¹⁵.

Niemniej, jak już zostało wyżej zasygnalizowane, Mao Zedong dążył do budowy komunizmu w ChRL na podstawie własnych interpretacji marksizmu-leninizmu. Według jego czołowych ideologów, z religią oczywiście należało walczyć, a po powstaniu społeczeństwa bezklasowego miała ona ostatecznie zaniknąć w sposób naturalny, ale chiński dyktator postanowił ją całkowicie wyrugować z życia społecznego za pomocą błyskawicznego, „jednego uderzenia”¹⁶. Działania te zostały zapoczątkowane pod koniec lat pięćdziesiątych polityką „trzech czerwonych sztandarów” (1957–1960), która jednak nie przyniosła zakładanych skutków¹⁷, a jej fiasko przyczyniło się wręcz do częściowej liberalizacji stosunku do wybranych wyznań. Kolejna, znacznie brutalniejsza odsłona walki z religią nastąpiła podczas tzw. rewolucji kulturalnej (1966–1976), gdy – jak pisał Andrzej Halimarski – „zamknięciu uległy wszystkie obiekty kultu religijnego wszystkich wyznań w kraju, w tym kościoły katolickie; wzmożono prześladowania zarówno

---

cono, a kapłanom zaangażowanym w działalność antypaństwową zakazano działalności duszpasterskiej. W wielu miejscach dochodziło do aresztowań księży i misjonarzy oskarżonych przez władze o działalność antypaństwową, wymierzoną przeciw rewolucji, lub o bezpośrednie powiązania agenturalne z obcymi mocarstwami” (*ibidem*, s. 34). W cytowanym wyżej dokumencie sporządzonym przez Jana Rowińskiego napisano: „Kler katolicki i protestancki w Republice Chińskiej był zdominowany przez obcokrajowców, w istocie rzeczy był on w znacznym stopniu rzecznikiem mocarstw zachodnich, co wynikało z charakteru, działalności, źródeł finansowania, składu narodowościowego kleru i kolonialnego rodowodu” (AMSZ, zbiór nr 22/89, w. III, t. 5B, Nowa polityka chińska wobec wyznań religijnych, implikacje wewnętrzne i międzynarodowe, listopad 1986 r., b.p.).

¹³ Jan Dobraczyński stwierdzał: „Kościół katolicki w Chinach, zanim stał się całkiem chiński, popełnił niestety wiele błędów, które boleśnie zaważyły na jego losach w Państwie Środka” (J. Dobraczyński, *W Państwie Środka...*, s. 15).

¹⁴ Szczegółową analizę tego zagadnienia zawarto np. w: M. Jędraszewski, *Partia komunistyczna walcząca z religią i państwo komunistyczne gwarantujące wolność religijną jako teoretyczne podstawy marksizmu-leninizmu w walce z religią i Kościołem katolickim w krajach realnego socjalizmu*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2008, nr 22, s. 299–308.

¹⁵ W. Lenin, *O stosunku partii robotniczej do religii* [w:] *idem, Dzieła wszystkie*, t. 17: Marzec 1908–czerwiec 1909, Warszawa 1986.

¹⁶ A. Halimarski, *Chińska Republika Ludowa a Watykan...*, s. 41.

¹⁷ F. Dikötter, *Wielki głód: tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*, przeł. B. Gadomska, Wołowiec 2013, *passim*.

kapłanów, jak i wiernych. Po latach pisała na ten temat obszernie prasa chińska, piętnując te ekscesy¹⁸.

Co wszakże godne uwagi i co podkreślały krytykujące „maoizm” bratnie partie komunistyczne, realizując swoje cele, Mao Zedong stosował praktyki, które nie świadczyły dobrze o jego materialistycznym światopoglądzie: „»Rewolucja kulturalna« obnażyła charakterystyczne dla Mao Zedonga i jego grupy metody walki politycznej – intrygi, szczucie jednych grup ludności przeciwko innym, wysuwanie ludzi na stanowiska według zasady osobistej wierności, demagogia, poniżająca praktyka publicznych pokazów, przekręcanie sensu jednych i tych samych haseł w imię »nieomyślności« Mao, cyniczne wykorzystywanie zacofania i ciemnoty poszczególnych osób dla demonstrowania »poparcia mas«, wykorzystywanie religijnych form kultu, takich jak mistyczne zaklęcia, palenie kukieł przeciwników w celu zwiększenia siły oddziaływania na psychikę analfabetów. W związku z tym warto wspomnieć ostrzeżenie Marksa: »Ciemnota – to siła demoniczna, boimy się, że ona stanie się przyczyną jeszcze większych tragedii«¹⁹.

Walce z religią towarzyszyło, podobnie jak w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej²⁰, wprowadzanie kultu wodza. Poza wieloma innymi funkcjami, wypełniało to swoistą próżnię w życiu społecznym, nieuchronnie powstała w wyniku implementacji polityki władz komunistycznych. Również i to zagadnienie doczekało się stosownego komentarza ze strony „zatroskanych” sytuacją w ChRL „bratnich partii”: „Deifikacja osoby Mao, która niewiele różni się od kultu cesarzy w starych Chinach, jest jedną z najbardziej charakterystycznych cech »rewolucji kulturalnej«. Proklamując »ideę Mao najwyższym osiągnięciem marksizmu-leninizmu«, oficjalna propaganda usiłuje zastąpić teorię komunizmu naukowego – maoizmem, narzucić go jako swoistą religię narodowi chińskiemu. Organizatorzy »rewolucji kulturalnej« starają się ograniczyć życie duchowe każdego Chińczyka do »wypowiedzi Mao Zedonga«, których zbiór powinien znajdować się w każdej rodzinie i określać postępowanie, życie i byt każdego człowieka. Wmawia się codziennie ludności, że w tym swoistym katechizmie należy szukać odpowiedzi na wszystkie zagadnienia działalności społecznej i produkcyjnej, jak również życia osobistego. Wszystkie niemal drukarnie w kraju przestawione zostały na przedruk w dziesiątkach milionów egzemplarzy prac Mao Zedonga i jego portretów. Propaganda przyrównuje tego człowieka do wszechpotężnego bóstwa. W celu jego deifikacji fałszuje się bezpardonowo całą historię ruchu rewolucyjnego»²¹.

¹⁸ A. Halimarski, *Chińska Republika Ludowa a Watykan...*, s. 46.

¹⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-721, O wydarzeniach w Chinach. Materiał opracowany na spotkaniu w Moskwie przedstawicieli wydziałów zagranicznych siedmiu partii socjalistycznych, grudzień 1967 r., b.p.

²⁰ Zob. np.: P. Benken, „O wielkości, mądrym przywództwie i wielkiej osobowości Drogiego Przywódcy” – kilka uwag dotyczących uwarunkowań systemu politycznego Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, „Acta Politica Polonica” 2017, nr 1 (39), s. 79–89; W.J. Dziak, *Kim Ir Sen*, Warszawa 2001; *idem*, *Różne modele sprawowania władzy komunistycznej na przykładzie Korei Północnej, Chińskiej Republiki Ludowej i Ludowej Republiki Albanii* [w:] *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa 2011, s. 192–196; N. Levi, *System polityczny Korei Północnej. Aspekty kulturowe*, Warszawa 2013.

²¹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-721, O wydarzeniach w Chinach. Materiał opracowany na spotkaniu w Moskwie przedstawicieli wydziałów zagranicznych siedmiu partii socjalistycznych, grudzień 1967 r., b.p. Zob. też: A. De La Torre, *Chińska Republika Ludowa...*, s. 209; A.D. Leese, *Mao Cult: Rhetoric and Ritual in*

Nieudane reformy Mao Zedonga w sferach gospodarczej i społecznej doprowadziły ChRL do potężnego kryzysu gospodarczego oraz izolacji na arenie międzynarodowej²². Wymusiło to rozpoczęcie po śmierci krwawego dyktatora procesu modernizacji, który jednak wymagał uzyskania ogromnej pomocy z zewnątrz²³. Mogła ona szerzej popłynąć do Chin po ponownym wprowadzeniu w życie społeczno-polityczne ChRL częściowej liberalizacji, co pozwoliłoby odbudować wizerunek kraju. Dotyczyło to m.in. stosunku do religii (pierwsze symptomy odchodzenia od najbardziej skrajnych rozwiązań wymierzonych w wierzących zaobserwowano już w latach 1971–1972), którą planowano pragmatycznie wykorzystać w zmodyfikowanej polityce państwa²⁴. Komunistyczni decydenci uznali także, że ograniczenie prześladowań wierzących zwiększy ich lojalność wobec państwa²⁵. Warto jednak podkreślić, że stosunek do religii w okresie przywództwa w ChRL Deng Xiaopinga (1978–1989) nie wskazywał na zmianę podejścia do problemu jako takiego, lecz jedynie wprowadzenie innych metod działania. Było to szczególnie widoczne w postawie władz chińskich wobec Kościoła katolickiego²⁶.

Już na początku lat pięćdziesiątych komuniści usiłowali budować tzw. niezależny Kościół chiński, faktycznie całkowicie uzależniony od władz²⁷. W 1957 r. powołano do życia Patriotyczne Stowarzyszenie Katolików Chińskich, do którego musieli obywatelkowo należeć wszyscy obywatele ChRL wyznający katolicyzm²⁸. Kościół katolicki

China's Cultural Revolution, New York 2011. Mao Zedong był przez komunistyczną propagandę nazywany niekiedy „Mesjaszem Ludzi Pracujących”.

²² Zob. m.in.: J. Polit, *Chiny*, Warszawa 2004, s. 248–269. Por. S. Barteczko, *Przebrane bitwy Mao*, Warszawa 1981.

²³ Zob. m.in. H. Kissinger, *O Chinach*, przeł. M. Komorowska, Wołowiec 2014, s. 331–341; Ł. Ho Thanh, *Chińska Republika Ludowa (1976–2009). Komunizm po śmierci Mao Zedonga* [w:] *Oblicza komunizmu...*, s. 217–224; E.F. Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Cambridge–London 2011, s. 239–348.

²⁴ W publikacjach chińskich autorów, ukazujących proces reform podjętych w ChRL po śmierci Mao Zedonga z punktu widzenia polityki informacyjnej władz w Pekinie, podkreślano „wzmocnienie systemu prawnego oraz poszanowanie i ochronę wolności wyznania” (zob. np. Z. Baija, *Spojrzenie na chińską politykę reform i otwarcia na świat*, przeł. K. Kasprzak, Toruń 2017, s. 110–116). Andrzej Halimarski pisał natomiast: „Naczelnym zadaniem, proklamowanym przez następcę Mao – Hua Guofenga, było wprowadzenie »wielkiego porządku«, którego jednym z istotnych czynników składowych było rozładowanie napięć w różnych grupach społeczeństwa. W tym kontekście należy rozpatrywać stopniową zmianę kursu wobec społeczności religijnych w Chinach i przechodzenie od konfrontacji do polityki przyciągania i jednoczenia” (A. Halimarski, *Chińska Republika Ludowa a Watykan...*, s. 60).

²⁵ Jak informował w maju 1986 r. ambasador PRL w Pekinie: „Celem obecnej polityki wyznaniowej w ChRL jest umożliwienie wierzącym »udziału w budowie kraju na równi z niewierzącymi«, stworzenie im warunków i takie zespolenie, aby mogli skupić się na realizacji zadań określanych programem KPCh” (AMSZ, zbiór nr 23/89, w. I, Szyfrogram ambasadora PRL w Pekinie nr 2756/II, 16 V 1986 r., b.p.).

²⁶ Zainteresowanie, z jakim spotkał się w ChRL wybór metropolity krakowskiego Karola Wojtyły na papieża, zostało w Watykanie odebrane jako możliwość nawiązania dialogu. Niemniej, mimo wykonania przez Jana Pawła II gestów dobrej woli, już 21 VIII 1979 r. rzecznik Patriotycznego Stowarzyszenia Katolików Chińskich stwierdził, iż Watykan nie ma prawa ingerować w sprawy wewnętrzne Kościołów innych krajów: „Prawo mianowania biskupów pochodzi bezpośrednio od Boga, a głos narodu jest głosem Boga” (cyt. za: A. Halimarski, *Stosunki ChRL–Watykan w latach 1979–1982*, „Sprawy Międzynarodowe” 1983, nr 10, s. 41). Ponieważ to Watykanowi bardziej zależało na porozumieniu z ChRL, decydenci w Pekinie uszywniali z czasem swoje stanowisko, domagając się cofnięcia uznania dla Republiki Chińskiej (Jan Paweł II 15 II 1981 r. dał do zrozumienia, że uznaje ChRL za „jedne Chiny”, co jednak okazało się niewystarczające) i podjęcia współpracy z „Kościółem patriotycznym” w ChRL (m.in. uznanie pięćdziesięciu biskupów konsekrowanych bez zgody papieża). Więcej na temat relacji ChRL–Watykan w tym okresie zob. w: *ibidem*, s. 39–54.

²⁷ Proces ten dotyczył także wyznawców buddyzmu, islamu, religii protestanckich oraz taoizmu.

²⁸ W 1980 r. ze stowarzyszenia wyłonił się Komitet ds. Katolików Chińskich i Kolegium (Konferencja) Biskupów. Najważniejszym organem stowarzyszenia była Narodowa Konferencja Katolików. W 1987 r. w skład oficjalne-

w Chinach mógł legalnie działać, jedynie stosując się do tzw. zasad trzech niezależności (lub trzech autonomii): (1) samorządności (eliminacja jakichkolwiek wpływów z zewnątrz); (2) samofinansowania (utrzymywanie się wyłącznie ze środków krajowego pochodzenia), (3) samopropagowania (nauczanie religii katolickiej tylko przez duchownych i katechetów będących obywatelami ChRL)²⁹.

Po zakończeniu „rewolucji kulturalnej” i korekcie polityki Komunistycznej Partii Chin (KPCh) na początku lat osiemdziesiątych katolikom (o ile przestrzegali powyższych zasad), a także przedstawicielom innych religii oficjalnie uznanych przez państwo, umożliwiono w miarę swobodną działalność³⁰. Przedstawiciele wybranych wyznań teoretycznie uzyskali nawet pewien wpływ na politykę państwa, np. w 1987 r. w parlamencie ChRL zasiadało dwunastu katolików, a od 1983 r. mieli oni swych przedstawicieli w Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej Chin. Wprawdzie religia nadal była ograniczana, lecz w sposób bardziej subtelny i dyskretny³¹. Poszczególnym grupom wyznaniowym oferowano autonomię pod warunkiem przyjęcia wobec ChRL postawy całkowitej lojalności, a także podjęcia prób syntezy ich wierzeń z „patriotyzmem”³². Skutkowało to ożywieniem religijnym, obserwowanym np. przez członków międzywydziałowej grupy studyjnej Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, która w 1979 r. przebywała w ChRL: „Widoczne jest stopniowe reaktywowanie życia religijnego, zwłaszcza w świątyniach buddyjskich. Widzieliśmy ludzi składających ofiary i modlących się. W Kantonie otwarto ponownie katedrę katolicką. Przeor słynnego klasztoru buddyjskiego »Nefrytowego Buddy« w Szanghaju powiedział nam m.in., że »jeśli obecny kurs polityczny w Chinach ustabilizuje się, to życie religijne rozwinie się na większą skalę i przywrócone zostaną szkoły kształcące duchownych«. Warto dodać, że przeor oprowadzał nas po świątyni osobiście, bez żadnej osoby towarzyszącej czy »tłumacza«, co do niedawna było niespotykane i nie do pomyślenia”³³.

go Kościoła katolickiego w ChRL wchodziło 48 biskupów nieuznawanych przez Watykan (byli oni wybierani przez kler i wiernych z danej prowincji), tyśiąc księży i 1,6 tys. zakonnic (dane za: J. Dobraczyński, *W Państwie Środka...*, s. 7; zob. też: R. Małek SVD, *Notatki na temat aktualnej sytuacji Kościoła w Chinach*, „Przegląd Powszechny” 2002, nr 12 [976], s. 354).

²⁹ J. Szczudlik-Tatar, *Źródła i charakter polityki Chin...*, s. 130–131. Dostojników Kościoła katolickiego w Chinach, którzy byli niezależni od władz, poddawano brutalnym represjom. Przykładem tego był biskup Francis Xavier Ford zamęczony w komunistycznym więzieniu 21 II 1952 r.

³⁰ Władze ChRL, chcąc okazać swą dobrą wolę, uwolniły w drugiej połowie lat osiemdziesiątych biskupów: Kantonu – Dominicka Tanga (po 22 latach spędzonych w więzieniu), Boadingu – Joseph Fan Zhongliang (po 26 latach spędzonych w więzieniu) oraz Szanghaju – Ignatiusa Kung Pin-Meia (po trzydziestu latach pobytu w więzieniu). Duchowni ci liczyli sobie wówczas odpowiednio 75, 76 i 84 lata.

³¹ Jak pisano w opublikowanym w 1988 r. w „Przeglądzie Powszechnym” artykule przetłumaczonym z języka francuskiego, „dzisiaj sprawowanie kontroli jest bardziej elastyczne i zostawia wiele wspaniałych możliwości” (*Chińscy katolicy – jeden czy dwa kościoły*, „Przegląd Powszechny” 1988, nr 4 [800], s. 33). Co godne uwagi, w ChRL kapłani sprawowali liturgię w „duchu przedsoborowym”. Wynikało to z faktu, iż dokumenty II Soboru Watykańskiego podpisali biskupi nieuznawani w ChRL. W tekstach mszy oficjalnie zakazano także modlitwy za papieża („biskupi patrioci” ChRL składali przysięgę niezawisłości względem Rzymu), chociaż w praktyce bywało z tym różnie.

³² Władze ChRL propagowały działanie w myśl zasady: „Najpierw jesteśmy Chińczykami, a [dopiero] później wyznawcami danej religii” (AMSZ, zbiór nr 22/89, w. III, t. 5B, Nowa polityka chińska wobec wyznań religijnych, implikacje wewnętrzne i międzynarodowe, listopad 1986 r., b.p.).

³³ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-718, Notatka z pobytu międzywydziałowej grupy studyjnej KC PZPR w Chinach. Załącznik nr 1 – niektóre obserwacje i impresje własne, grudzień 1979 r., b.p.

Niemniej, jak już było sygnalizowane w odniesieniu do katolicyzmu, wyznawcy religii oficjalnie uznanych przez państwo mogli jawnie funkcjonować, jedynie przynależąc do kontrolowanych przez władze patriotycznych stowarzyszeń. W każdym innym wypadku byli oni poddawani represjom³⁴. Uderzało to m.in. w katolików, których odcięto od wsparcia finansowego z zewnątrz i zakazano im utrzymywania relacji z Watykanem (jeśli już na to stopniowo zezwalano, to głównie po to, by wierni działali jawnie, gdyż łatwiej było ich kontrolować)³⁵. Pragmatyczni komuniści zdecydowali się na tolerowanie religii, o ile nie zagrażała ona ich władzy i mogła być użyteczna dla prowadzonej przez nich polityki³⁶. Docelowo przewidywali jednak, że nadejdzie czas, kiedy kwestia relacji między państwem a grupami wyznaniowymi stanie się bezprzedmiotowa. Jak zapisano w tzw. Dokumencie nr 19, opublikowanym w 1982 r. pt. „Podstawowe stanowisko oraz podstawowe założenia polityki w kwestii religii w okresie budowy socjalizmu”, który był punktem zwrotnym w polityce religijnej KPCh: „Szacunek oraz ochrona wolności religijnej stanowią podstawę polityki partii wobec religii. Jest to polityka długookresowa, która będzie obowiązywała do momentu naturalnego obumarcia religii. Wolność religijna oznacza, że każdy obywatel posiada zarówno wolność do wyznawania, jak i niewyznawania religii. Jeżeli chodzi o religie, to obywatel dysponuje wolnością wyznawania tej lub innej religii. Osoba uprzednio wierząca dysponuje wolnością do niewyznawania religii, a osoba wcześniej niewierząca ma prawo do wyznawania religii. Członkowie Komunistycznej Partii Chin są ateistami i powinni propagować ateizm”³⁷.

³⁴ Na przykład po tajnej konferencji katolickich biskupów Chin, która odbywała się 21 XI 1989 r., równoległe do obrad prowadzonych przez hierarchów zależnego od władz Kościoła chińskiego, aresztowano ponad trzydzieści osób, w tym ośmiu biskupów (*Freedom of Religion in China*, New York–Washington–Los Angeles–London 1992, s. 18–21). Co godne odnotowania, oficjalnymi przyczynami represji nie były kwestie związane z kultem religijnym, lecz oskarżenia o działalność wywrotową skierowaną przeciwko rządowi. Zob. też: C. Chu, *The Catholic Church in China: 1978 to the Present*, New York 2012; B. Leung, *Sino-Vatican Relations: Problems in Conflicting Authority 1976–1986*, Cambridge 1992. W cytowanym już artykule z „Przeglądu Powszechnego” pisano m.in.: „Wróćmy jeszcze do Zrzeszenia Patriotycznego [Patriotycznego Stowarzyszenia Katolików Chińskich]. Rzeczywiście kontroluje ono działalność Kościoła za pośrednictwem policji. Wszelkie przedsięwzięcia wymykające się owej kontroli są nielegalne, poddane trybunałom i kończą się ciężkimi wyrokami” (*Chińscy katolicy...*, s. 33). Obserwowano także niewielką liczbę osób przystępujących do komunii św. i widoczną obawę przed spowiednikami, z których wielu nie cieszyło się zaufaniem wiernych.

³⁵ *Chińscy katolicy...*, s. 35. Prowadzona w latach 1977–1979 rehabilitacja ofiar „błędów” Mao Zedonga obejmowała jedynie tych katolików, którzy należeli do „niezależnego Kościoła chińskiego”. Władze nie zamierzały rewidować swej polityki wobec osób uznających zwierzchnictwo Watykanu i oddały się jedynie od „ekscesów” z lat 1957–1960 i 1966–1976 (zob. A. Halimarski, *Chińska Republika Ludowa a Watykan...*, s. 61–62). Spowodowało to powstanie w ChRL tzw. Kościoła milczącego, o którego członkach pisano: „pozostający w ukryciu, tolerowani (zwłaszcza w okręgach rolniczych) albo tolerujący kontakty z oficjalnie działającym Kościołem w razie potrzeby – jak np. zamówienie mszy za zmarłych” (*Chińscy katolicy...*, s. 40–41).

³⁶ A. Halimarski, *Chińska Republika Ludowa a Watykan...*, s. 69.

³⁷ Cyt. za: J. Szczudlik-Tatar, *Źródła i charakter polityki Chin...*, s. 132. Por. A. Halimarski, *Chińska Republika Ludowa a Watykan...*, s. 104–117. Wolność praktyk religijnych została także szerzej zarysowana w konstytucji ChRL uchwalonej 12 IV 1989 r. (zob. AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-710, Projekt nowej konstytucji ChRL – główne kierunki i zakres zmian, 28 V 1982 r., b.p.). Jak stwierdzał w analizie tego aktu prawnego Bogusław Banaszak: „Sformułowania odpowiednich artykułów [...] wskazują na dążenie do realnego zapewnienia osobistej wolności i godności jednostki” (*idem*, *Nowa konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej*, „Państwo i Prawo” 1984, s. 86). W konstytucji z 1975 r., sankcjonującej zmiany, które zaszły w toku „rewolucji kulturalnej”, zapisano, że obywatele „mają wolność wyznania i swobodę niepraktykowania religii oraz propagowania ateizmu” (*Konstytu-*

Na ironię zakrawała w powyższym kontekście fakt, że – jak zauważył Andrzej Halimarski – liberalizacja polityki wobec religii dokonana pod koniec lat siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych wynikała z kilku przesłanek wskazujących na to, że likwidacja życia religijnego w ChRL okazała się niemożliwa do przeprowadzenia, a polityka ateizacyjna władz przynosiła skutki odmienne od zamierzeń:

„1) Nowa, realistyczna ocena samego fenomenu religii »jako nieuchronnego zjawiska społecznego w procesie rozwoju ludzkości, zrodzonego przez społeczeństwa klasowe, które przez długi czas będzie udziałem społeczeństwa socjalistycznego« [...].

2) Nieskuteczność dotychczasowego kursu i stosowanych metod, które doprowadziły nie do ograniczenia, lecz do rozwoju wpływów religijnych w społeczeństwie; zjawisko to nasiliło się tym bardziej, im bardziej lewacka polityka społeczno-gospodarcza podważała zaufanie społeczeństwa do socjalizmu, rodziła zjawiska kryzysowe [...]. Szczególnie niepokojącym dla władz był wzrost wpływów religijnych w kręgach młodzieży, pokolenia urodzonego i wychowanego w ChRL.

3) Malejące oddziaływanie na wiernych oficjalnych »kościół patriotycznych« [...] i rozbudowa wpływów »kościół podziemnych« oraz nasilanie się zjawisk fanatyzmu religijnego, będącego naturalną reakcją prześladowanych na ekstremizm oficjalnej polityki; stwarzało to sprzyjające warunki do działań sił antysocjalistycznych [...].

4) Skrajnie negatywne następstwa tej polityki wyznaniowej dla mniejszości etnicznych. Prowadziła ona do nasilenia się wśród nich nastrojów antychińskich, gdyż była przez nie traktowana, nie bez podstaw, jako kluczowy element realizowanej w latach 1958–1976 polityki przymusowej asymilacji i sinizacji [...]. Stała się ona jedną z głównych przyczyn niepokojów i buntów wśród tych mniejszości, tym samym podważała jedność narodową [...].

5) Wymogi nowej polityki wewnętrznej – konieczność zapewnienia stabilizacji społecznej i jedności narodowej jako niezbędnej przesłanki realizacji programu modernizacji kraju [...] w ramach jednolitego frontu narodowego. Bez zmiany polityki wobec religii i wierzących było to niemożliwe.

6) Wymogi polityki zagranicznej państwa związane z rosnącą rolą Chin na arenie międzynarodowej, z konsekwencjami proklamowania polityki »otwarcia na świat«, z pragmatyczną oceną oddziaływania wielkich religii światowych na postawy wielu rządów i społeczeństw. »Płaszczyzna religijna« stawała się ważnym ogniwem i instrumentem »ludowej dyplomacji«, pozyskiwania sojuszników, przełamywania uprzedzeń, zdobywania poparcia na arenie międzynarodowej [...]. Wszystko to zmuszało do prezentacji nowego image Chin³⁸.

cja ChRL z 17 I 1975 r. [fragmenty] [w:] Prawa i obowiązki obywateli. Wybór źródeł, red. Z. Kędzia, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 223). Konstytucja z 1982 r. gwarantowała wolność wyznania z zastrzeżeniem, że nikomu nie wolno było wykorzystywać religii w celu naruszania porządku publicznego, przynoszenia szkody zdrowiu obywateli lub wyrządzania szkód państwowemu systemowi oświaty (AMSZ, zbiór nr 22/89, w. III, t. 5B, Nowa polityka chińska wobec wyznań religijnych, implikacje wewnętrzne i międzynarodowe, listopad 1986 r., b.p.).

³⁸ A. Halimarski, *Chińska Republika Ludowa a Watykan...*, s. 70–72. Zob. też np.: F. Yang, *Religion in China: Survival and Revival under Communist Rule*, New York 2012. Władze ChRL przyznawały, że bezwzględna liczba wyznawców religii w latach 1949–1984 wzrosła, aczkolwiek procentowa liczba wierzących w stosunku do całej ludności kraju znacznie spadła. Zwracano w tym kontekście uwagę na nasilającą się aktywność »przestępców kryminalnych działających pod płaszczykiem religii«, których zamierzano zdecydowanie zwalczać: „Wszelkie reakcyj-

Godne odnotowania jest to, że również powyższe skorygowanie polityki KPCh wobec religii nie przyczyniło się do zmniejszenia jej roli w życiu Chińczyków. Zachodziły procesy dokładnie odwrotne. Na przykład chrześcijaństwo zaczęło zdobywać coraz większe wpływy w środowisku osób młodych i wykształconych, co zostało przez KPCh nazwane „gorączką religijną” lub „powodnią religii”³⁹.

* * *

Publikowany poniżej dokument – notatka z rozmowy przeprowadzonej przez radcę ambasady polskiej w Pekinie Ksawerego Burskiego z zastępcą kierownika Pracowni Badawczej w Urzędzie do spraw Religii przy Radzie Państwa ChRL Zhao Kuangwei) 20 sierpnia 1987 r. – jest bardzo dobrym podsumowaniem powyższego wywodu. Ukazano w nim oficjalną wykładnię polityki w ChRL wobec religii, sformułowaną krótko przed przełomowym dla historii świata rokiem 1989, który na nowo zdefiniował dynamikę międzynarodowych stosunków politycznych. Z dokumentu jasno wynika, że ChRL prowadziła swoje działania w sposób przemyślany, konsekwentny, zdecydowany, a kiedy trzeba – brutalny. Potrafiono przyznać się do „lewackich odchyłeń” z czasów Mao Zedonga, jak również wypracować pragmatyczny sposób na koegzystencję państwa i religii, z którego ChRL mogła czerpać niemałe profity. Co godne odnotowania, podobnie jak w wielu innych komunistycznych krajach Azji, chińscy komuniści upatrywali największe zagrożenie w katolicyzmie. Protestantyzm, buddyzm czy taoizm, ze względu na swą specyfikę, nie były dla nich tak dużym wyzwaniem, a zyskujące na popularności lokalne wierzenia ludowe bagatelizowano jako zjawiska niezbyt groźne. Przywódcy KPCh obawiali się katolików jako siły dobrze zorganizowanej, mającej poparcie z zewnątrz i propagującej religię, której ideały stawały się przynajmniej dla części mieszkańców ChRL bardziej atrakcyjne od tradycyjnych wartości konfucjańskich. Baczna uwagę zwracano również na sekty, które nie poddawały się kontroli państwa i które z tego powodu zwalczano.

---

ne sekty, tajne stowarzyszenia są zakazane. Różnego rodzaju media, czarownicy, cudotwórcy, uzdrowiciele, fizjonomiści, wróżbici [...], bazujący na feudalnych przesądach i naiwności ludzi i zbijający na tym fortuny – winni być traktowani jako przestępcy i karani zgodnie z obowiązującym prawem, o ile nie podejmą użytecznej pracy. Obowiązkiem władz jest niedopuszczenie do odrodzenia się tych negatywnych zjawisk, które, jak się wydawało, zostały w latach pięćdziesiątych skutecznie wyplenione, a które w różnym stopniu odrodziły się w końcu lat siedemdziesiątych” (AMSZ, zbiór nr 22/89, w. III, t. 5B, Nowa polityka chińska wobec wyznań religijnych, implikacje wewnętrzne i międzynarodowe, listopad 1986 r., b.p.).

³⁹ R. Malek SVD, *Notatki na temat aktualnej sytuacji Kościoła...*, s. 349.

1987 sierpień 20, Pekin – Notatka radcy Ambasady PRL w Pekinie Ksawerego Burskiego z rozmowy przeprowadzonej z zastępcą kierownika Pracowni Badawczej Urzędu Spraw Religii przy rządzie ChRL Zhao Kuangwei na temat życia religijnego w ChRL i stosunku władz chińskich do tego zagadnienia

Pekin, 20 VIII 1987 [r.]

Poufne

Egz[emplarz] nr...

Notatka z rozmowy z zastępcą kierownika Pracowni Badawczej w Urzędzie Spraw Religii¹ przy rządzie Ch[ińskiej] R[epubliki] L[udowej]², Zhao Kuangwei³

Problematyka i życie religijne w Chinach wyróżniają się dwoma zasadniczymi momentami:

- wyznawcy stanowią w dzisiejszej społeczności mniejszość;
- religie główne – buddyzm i taoizm – nie znają obrzędu przyjmowania wiary bądź włączania w poczet wiernych; do religii tych sięga się według subiektywnych potrzeb, niekiedy do obydwu równocześnie.

Podstawy polityki K[omunistycznej] P[artii] Ch[in]⁴ wobec religii ukształtowały się w latach „Długiego Marszu”⁵ (1934–^a1936^a), kiedy to armie rewolucyjne przemierzały

^{a-a} Powinno być 1935.

¹ Urząd do spraw Religii (*Bureau of Religious Affairs*), Urząd do spraw Wyznań – organ władzy utworzony w 1954 r., podlegający Radzie Państwa (z wyjątkiem lat 1975–1979) i odpowiedzialny za nadzór nad sprawami religii w Chińskiej Republice Ludowej. W 1998 r. zastąpiony Państwową Administracją do spraw Religii (*State Administration for Religious Affairs*). Do zadań USA należało m.in.: dbanie (formalnie) o gwarantowaną konstytucyjną wolność życia religijnego w ChRL, zbieranie informacji na temat zagadnień związanych z religią w kraju i za granicą, przygotowywanie aktów prawnych regulujących życie religijne w ChRL oraz czuwanie nad ich wprowadzaniem i przestrzeganiem, organizowanie i prowadzenie publicznych kampanii państwowych dotyczących zagadnień religii, wspieranie poszczególnych grup religijnych w zakresie edukacji patriotycznej i realizacji polityki ChRL w różnych dziedzinach życia codziennego.

² Chińska Republika Ludowa – państwo komunistyczne proklamowane 1 X 1949 r. przez Mao Zedonga po wygranej wojnie domowej z Kuomintangiem, którego niedobitki wycofały się na Tajwan, gdzie utworzono Republikę Chińską.

³ Zhao Kuangwei – absolwent Wydziału Historii Uniwersytetu Pekńskiego, wykładał na Chińskiej Akademii Buddyzmu (działającej w położonej w Pekinie Świątyni Fayuan), po czym został kierownikiem Pracowni Badawczej w Urzędzie do spraw Religii przy rządzie ChRL, a następnie w Państwowej Administracji do spraw Religii (*Research Center of the State Administration for Religious Affairs*). Autor wielu prac poświęconych problematyce religii w Chinach i osoba uchodząca za jeden z czołowych autorytetów w owej dziedzinie.

⁴ Komunistyczna Partia Chin – założona 1 VII 1921 r. w Szanghaju. Początkowo współpracowała z Kuomintangiem, lecz w 1927 r. między dwoma środowiskami doszło do otwartego konfliktu zbrojnego, który zapoczątkował wojnę domową w Chinach. Po wybuchu w 1937 r. wojny chińsko-japońskiej intensywność walk między komunistami a Kuomintangiem zmalała, lecz wzrosła ponownie po klęsce Japonii w 1945 r. Pomimo okresowych niepowodzeń KPCh, wspierana przez Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich, zdołała ostatecznie pokonać Kuomintang.

⁵ „Długi Marsz” – przegrupowanie Chińskiej Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej z prowincji Jiangxi w południowo-wschodnich Chinach do Chin północno-zachodnich przeprowadzone w okresie od październi-

tereny zamieszkałe głównie przez mniejszości narodowe przywiązane do swych religii, oraz w latach wojny antyjapońskiej⁶, kiedy związki wyznaniowe i klasztory udzielały wojskom KPCh znacznego wsparcia, a nawet zasilaly go własnym rekrutem.

Opracowany z inicjatywy KPCh tuż przed proklamowaniem ChRL we wrześniu 1949 r. „Wspólny Program” Chińskiej Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej⁷ przewidywał wolność wyznań religijnych. Obecnie obowiązująca Konstytucja ChRL z 4 grudnia 1962 r. potwierdza takie prawo, zabrania dyskryminacji z powodu wyznawania bądź niewyznawania, chroni normalną działalność religijną, zakazuje wykorzystywania religii dla zakłócania porządku społecznego bądź naruszania państwowego systemu oświaty itp.

Mając na uwadze także inne uwarunkowania historyczne, celem polityki KPCh po 1949 r. było:

- zahamowanie i wyeliminowanie obcego, zagranicznego oddziaływania na społeczeństwo kanałami religii;
- przekształcanie feudalnych stosunków wewnątrz związków wyznaniowych oraz objęcie majątków tych związków reformą rolną;
- przyciąganie wiernych, pozytywnie nastawionych do nowego ustroju, do szerokiej współpracy i wykorzystanie tkwiącego tam potencjału.

W następstwie tej polityki w pierwszych latach ChRL wierzący piastowali nawet odpowiedzialne stanowiska państwowe. Jednakże pod koniec lat pięćdziesiątych, na skutek lewackiego odchylenia w KPCh⁸, uznano, że religie nie są zjawiskiem długotrwałym, i przystąpiono do likwidacji ich środkami administracyjnymi. „Rewolucja kulturalna”⁹ oceniła całą powyższą politykę jako „rewizjonistyczną” i od 1966 r. zakazano wszelkich praktyk religijnych. Wszystkie obiekty sakralne zostały skonfiskowane i przeznaczone na inne cele. Kler i część wiernych poddano represjom.

---

ka 1934 r. do października 1935 r. w celu uniknięcia klęski ze strony wojsk Kuomintangu. Chociaż operacja ta w komunistycznej propagandzie była ukazywana jako sukces militarnego geniusza Mao Zedonga (komunistom udało się uniknąć okrążenia i zniszczenia), to jej rezultatem było bardzo znaczne osłabienie sił ChR-ChAcz.

⁶ Chodzi o tzw. II wojnę chińsko-japońską prowadzoną w latach 1937–1945.

⁷ Ludowa Polityczna Konferencja Konsultatywna Chin – ważny organ doradczy w systemie władzy politycznej ChRL utworzony w 1949 r., który czuwa nad przestrzeganiem prawa i polityką państwa, propagowaniem nowych idei oraz współpracą ze środowiskami intelektualistów, a także mniejszości etnicznych i wyznaniowych.

⁸ Chodzi tutaj o krytykę nieudanej kampanii „trzech czerwonych sztandarów” (1957–1960), która zakładała przyspieszone dojście ChRL do komunizmu. Kampania „trzech czerwonych sztandarów”, wprowadzana w życie w iście rewolucyjnym stylu (a zwłaszcza związany z nią „wielki skok naprzód” w przemyśle i komuny ludowe na wsi), doprowadziła do zrujnowania gospodarki ChRL i klęski głodu. W rezultacie pozycja Mao Zedonga została czasowo bardzo osłabiona.

⁹ „Rewolucja kulturalna” – wielki ruch społeczno-polityczny w ChRL zainicjowany w 1966 r. przez Mao Zedonga jako próba wyeliminowania jego politycznych rywali i wprowadzenia w życie głównych koncepcji ideologicznych maoizmu. „Rewolucję kulturalną” charakteryzowały masowe czystki obejmujące osoby z najważniejszych dziedzin życia (oficjalnie walczone z „zakamuflowanymi antysocjalistycznymi działaczami burżuazyjnymi ukrytymi w strukturach partii” i „starymi ideami, kulturą, zwyczajami i obyczajami”). Poprzedziły one wprowadzenie przez Mao Zedonga kultu jednostki. Chociaż Mao Zedong oficjalnie ogłosił zakończenie „rewolucji kulturalnej” w 1969 r. (miała ona fatalne skutki dla funkcjonowania ChRL i przyczyniła się do jej izolacji na arenie międzynarodowej), faktycznie odrzucono ją dopiero po śmierci dyktatora w 1976 r.

„Ta polityka »rewolucji kulturalnej« – w swych założeniach antymarksistowska – zraziła wiernych do KPCh. Nie zahamowała też ona życia religijnego, a jedynie zepchnęła je do podziemia”.

Od III Plenum KC [Komitetu Centralnego] XI kadencji w grudniu 1978 r. KPCh – podkreślił rozmówca – „ponownie oparła swą politykę wobec religii na marksizmie”. Przyjmuje się, że religie to duchowe opium, że zawierają wiele elementów negatywnych. Zarazem „w kształtowaniu bieżącej polityki wychodzi się z następujących założeń”:

- religie nie wytwarzają dóbr materialnych,
- są zjawiskiem długotrwałym; ich los zależy od materialnego i cywilizacyjnego poziomu życia społeczeństwa,
- różnice między wyznawcami a niewierzącymi odnośnie życia pozagrobowego itp. mają znaczenie drugorzędne,
- sednem polityki wolności wyznania jest zespalanie wierzących i niewierzących wokół zadań budownictwa socjalistycznego”.

Świadome złożoności tematyki i potrzeby pełniejszego jej poznania władze dopuszczają obecnie do szerokich dyskusji i sporów uczonych odnośnie wartości religii, ich roli w kształtowaniu kultury itp. Zdarzają się w tych dysputach wypowiedzi skrajnie przeciwstawne, w tym – dostrzegające walory religii.

Na gruncie polityki III Plenum, w latach 1979–[19]86 wszystkie uznawane wyznania wznowiły życie religijne, odbudowana została działalność pięciu postępowych organizacji i stowarzyszeń religijnych¹⁰ powstałych w latach 1950–[19]57, ukonstytuowały się dwie–trzy nowe organizacje. Procesy reaktywowania i normalizacji w zasadzie zostały zakończone.

Religie mające dziś w społeczeństwie ChRL wyznawców to:

1. Buddyzm:

a) mahajana¹¹ obrzędu schińskiego.

Aczkolwiek szeregi jej wyznawców kurczą się nieprzerwanie od XV w., jest to nadal religia wśród Chińczyków najpopularniejsza. USA nie dysponuje jednak danymi dot[yczącymi] obecnej liczby wiernych¹²;

b) mahajana obrzędu tybetańskiego, który w połączeniu z pierwszymi wierzeniami Tybetańczyków ukształtował się lamaizm [sic!]¹³.

¹⁰ Chińskie Stowarzyszenie Buddyzmu (*Buddhist Association of China*), Chińskie Stowarzyszenie Taoizmu (*Chinese Taoist Association*), Chińskie Stowarzyszenie Islamu (*Islamic Association of China*), Trójsamodzielny Ruch Patriotyczny (*Three-Self Patriotic Movement*) (protestanci) oraz Patriotyczne Stowarzyszenie Chińskich Katolików (*Chinese Patriotic Catholic Association*). Wszystkie te oficjalne organizacje działają legalnie i są kontrolowane przez władze.

¹¹ Mahajana, „Wielki Wóz” – kierunek buddyzmu, który wyodrębnił się w I w. p.n.e. dzięki rozwinięciu nauk Buddy.

¹² Biorąc pod uwagę fakt, że od proklamowania ChRL wyrosły tu już dwa pokolenia, których kontakt z buddyzmem był mocno ograniczony, do wyznawców można zaliczyć jedynie najstarsze pokolenie, czyli 150–200 milionów. Liczba czterech tysięcy czynnych świątyń buddyjskich (w tam lamajskich) nie wskazuje, by wszyscy prawdopodobni wyznawcy byli choć sporadycznie praktykującymi [przyp. w dokumencie].

¹³ Lamaizm (buddyzm tybetański) – odmiana buddyzmu ustanowiona przez króla Trisong Decena (panował w latach 755–797) religią państwową Tybetu, główna religia wyznawana przez mieszkańców Bhutanu, Nepalu, Sikkimu i Ladakhu, Mongolii oraz kilku republik autonomicznych Federacji Rosyjskiej.

Liczbę wyznawców (Tybetańczycy, Mongołowie i Tu-jia¹⁴) szacuje się na cztery miliony; c) hinajana¹⁵ obrzędu pali.

Wyznawcy – w liczbie jednego miliona – to mniejszości narodowe Dai¹⁶, A-chang¹⁷, Bu-lang¹⁸, zamieszkujące prowincję Yun-nan¹⁹.

W ostatnich latach ponownie otwarto łączenie 4 tys. świątyń buddyjskich, w których skupia się 30 tys. zakonników i zakonnice.

2. Taoizm:

a) obrzędu Zheng-yi²⁰.

b) obrzędu Quan-zhen²¹, nakazującego celibat, jarską dietę, medytację, zainteresowanie tradycyjną medycyną i leczniczymi ćwiczeniami. Taoizm dysponuje obecnie łącznie liczbą stu klasztorów, w których mieszka ok. 2 tys. zakonników i zakonnice.

3. Islam.

Religia ta od VII w. docierała drogą morską do Chin Południowo-Wschodnich i „jedwabnym szlakiem”²² do Chin Zachodnich. Historycznie przyjęło się, że jeżeli rdzenny Chińczyk przyjmował islam, to automatycznie zaliczano go do mniejszości narodowej Huej²³. Oprócz Huej islam jest wyznawany przez Ujgurów, Kazachów, Tadżyków, Tatarów, Dong-xiang²⁴, Bao-an²⁵, Sa-la²⁶. Liczbę wiernych szacuje się na 10–14 milionów. Dysponują oni 20 tys. meczetów, które są obsługiwane przez 30 tys. duchownych.

4. Katolicyzm.

Trzykrotnie – za dynastii Tang²⁷, Yuan²⁸ i Qing²⁹ – podejmowano próby pozyskiwania Chińczyków dla tej religii. Znaczny indywidualny sukces odniósł pod koniec pano-

¹⁴ Tu-jia, tuja – jedna z 55 oficjalnie uznanych w ChRL mniejszości etnicznych zamieszkująca góry Wuling Shan w chińskich prowincjach Hunan i Hubei.

¹⁵ Hinajana, „Mały Wóz” – odłam buddyzmu nawiązujący do podstawowych nauk Buddy.

¹⁶ Dai – jedna z 55 oficjalnie uznanych w ChRL mniejszości etnicznych z dalszej rodziny językowej zamieszkująca część prowincji Yunnan (okręgi autonomiczne Xishuangbanna, Taihong Tai i Jingpo).

¹⁷ A-chang, Achang – jedna z 55 oficjalnie uznanych w ChRL mniejszości etnicznych zamieszkująca pogranicze chińsko-birmańskie.

¹⁸ Bulang, Blang – jedna z 55 oficjalnie uznanych w ChRL mniejszości etnicznych zamieszkująca w prowincji Yunan; należy do rodziny językowej mon-khmer.

¹⁹ Yun-nan, Yunnan – górską prowincja w południowo-zachodniej części ChRL.

²⁰ Zheng-yi, Zhengyi Dao, „Droga Słusznej Jedności” – jeden z odłamów tzw. taoizmu świątynnego.

²¹ Quan-zhen, Quanzhen – jeden z ważniejszych odłamów taoizmu zapoczątkowany w XII w. w północnych Chinach.

²² Jedwabny Szlak – droga handlowa łącząca Chiny z Europą i Bliskim Wschodem o długości ok. 12 tys. km, wykorzystywana od III w. p.n.e. do XVII w. n.e., utraciła znaczenie po odkryciu drogi morskiej do Chin.

²³ Huej, Hui – jedna z 55 oficjalnie uznanych w ChRL mniejszości etnicznych zamieszkująca północno-zachodnie prowincje kraju, której głównym wyróżnikiem jest wyznawanie islamu.

²⁴ Dong-xiang, Dongxiang – jedna z 55 oficjalnie uznanych w ChRL mniejszości etnicznych z grupy ludów mongolskich, zamieszkująca w północno-wschodnich Chinach (Autonomiczna Prefektura Linxia Hui i otaczające ją obszary prowincji Gansu).

²⁵ Bao-an, Bonan – jedna z 55 oficjalnie uznanych w ChRL mniejszości etnicznych z grupy ludów mongolskich zamieszkująca w północno-wschodnich Chinach (prowincje Gansu i Qinghai).

²⁶ Sa-la, Salar – jedna z 55 oficjalnie uznanych w ChRL mniejszości etnicznych z grupy narodów tureckich zamieszkująca w północno-wschodnich Chinach, w nadgranicznych obszarach prowincji Gansu i Qinghai.

²⁷ Dynastia Tang panowała w Chinach w latach 608–907.

²⁸ Dynastia Yuan panowała w Chinach w latach 1271–1368.

²⁹ Dynastia Qing panowała w Chinach w latach 1644–1912.

wania [dynastii] Ming³⁰ jezuita, Mateusz Ricci³¹, który przyjaźnił się z konfucjanistami, był dworskim uczonym.

Od wojen opiumowych³² w XIX w. Chińczycy dostrzegli w tej religii instrument obcej handlowej i kolonialnej ekspansji, a następnie imperialistycznej agresji.

Według danych organizacji katolickich, przekazanych do USA, religię tą wyznaje obecnie 3,3 mln Chińczyków. Dysponują oni liczbą ok. 900 kościołów i klasztorów. Życiem religijnym sterują dwie kościelne i jedna świecka organizacja. Liczbę duchownych szacuje się na ok. 2,5 tys. osób.

5. Protestantyzm.

Również to wyznanie przywędrowało do Chin wraz z ekspansją Zachodu i było wykorzystywane przez USA do ingerencji w wewnętrzne sprawy Chin.

Obecnie Kościół ten posiada 3,8 mln wiernych, 2,4 tys. kościołów i 5 tys. duchownych. Siedziby obu jego ogólnokrajowych organizacji mieszczą się w Szanghaju.

Chiński protestantyzm, podobnie jak katolicyzm, jest organizacyjnie samodzielny i samofinansujący się.

6. Prawosławie.

Liczy 300 wiernych – w Harbinie³³ i Xinjiangu³⁴ – głównie potomków Rosjan. Posiada trzy cerkwie.

Wszystkie wymienione wyżej religie i wyznania posiadają łącznie 35 szkół, seminariów duchownych i uczelni, wydają pięć czasopism oraz w znacznych nakładach: *Sury*, *Koran*, *Pismo Święte*, *Dao-de-jing*³⁵ itd.

Mimo odmiennego zdania niektórych uczonych, władze ChRL nie zaliczają do religii konfucjanizmu³⁶, bowiem żadna z nauk Konfucjusza³⁷ i jego uczniów nie przedstawia go ani w roli stwórcy świata, ani zbawcy.

Obok wymienionych religii w ostatnich latach zaczęły odżywać i domagać się legalizacji sekty i tajne stowarzyszenia, głównie taoistyczne (*Yi-guan-dao*³⁸, *Xian-tiah-dao*³⁹,

³⁰ Dynastia Ming panowała w Chinach w latach 1368–1644.

³¹ Matteo Ricci (1552–1610) – jezuita, misjonarz włoskiego pochodzenia, który stworzył podwaliny Kościoła katolickiego w Chinach.

³² Wojny opiumowe – działania wojenne prowadzone przez Francję i Wielką Brytanię przeciwko Chinom w latach 1839–1842 i 1856–1860 w celu wymuszenia koncesji handlowych (m.in. w dochodowym handlu opium).

³³ Xinjiang, Sinciang – region autonomiczny położony w północno-zachodniej części ChRL.

³⁴ Harbin – miasto w północno-wschodniej części ChRL, stolica prowincji Heilongjiang.

³⁵ *Daodejing, Księga Drogi i Cnoty* – dzieło literackie powstałe ok. IV–III w. p.n.e., należy do podstawowego kanonu taoizmu.

³⁶ Konfucjanizm – system religijno-filozoficzny oparty na naukach chińskiego filozofa Konfucjusza, działającego w V w. p.n.e.; wśród uczonych trwa spór, czy konfucjanizm można uznać za religię, czy za agnostyczny system filozoficzno-etyczny.

³⁷ Konfucjusz (551–479 p.n.e.) – filozof nazywany niekiedy „chińskim Sokratesem”; stworzył system filozoficzno-religijny, którego filarami były: szacunek dla sił wyższych, natury i kosmosu, przeszłości i przyszłości; celem człowieka zaś: kierowanie się roztropnością, odwagą i miłosierdziem, a także rozwijanie w sobie szacunku dla samego siebie, innych, tolerancji, prawości i inteligencji. Konfucjusz uczył, iż człowiek powinien skupić swoje wysiłki na życiu publicznym i etyce, by wypełnić rolę społeczną, jaka mu przypadła, oraz na działaniu ku pożytkowi innych.

³⁸ *Yi-guan-dao*, *Yiguandao* – ruch religijny założony w latach trzydziestych XX w. w Chinach przez Zhang Tianrana.

³⁹ *Xian-tiah-dao*, *Xiantiandao* – ruch religijny powstały w Chinach w XVII w.

Jiu-gong-gao⁴⁰) i trójwyznaniowe (San-yi-jiao⁴¹), które zlikwidowano po 1949 r., bowiem pod płaszczykiem religii zajmowały się działalnością przestępczą, jak handel narkotykami, prostytutka, bądź uprawiały wywiad na rzecz Japonii (Yi-guan-dao) itp. Obecna polityka wolności wyznania nie dotyczy tych sekt.

Wśród ubocznych następstw nowego podejścia do religii, ale i wzrostu dobrobytu, jest samorzutny rozkwit drobnego budownictwa sakralnego na wsi, odżywianie wierzeń i praktyk niestanowiących systemów religijnych, odżywianie wszelkich zabobonów, wróżbiarstwa itp. Przeciwdziałanie tym zjawiskom leży w gestii innych resortów.

Jako główny wykonawca polityki państwa na omawianym odcinku Urząd Spraw Religii koncentruje się na właściwym kojarzeniu religii ze sprawami budowy socjalizmu w specyficznych dzisiejszych warunkach. W wyniku różnorodnych działań w ostatnich latach spośród wierzących ponownie wyrosło wielu przodowników pracy, nosiciele postępu technicznego, działacze społecznych. Przedstawiciele środowisk religijnych zasiadają w O[gólnochińskim] Z[gromadzeniu] P[rzedstawicieli] L[udowych]⁴², [Ludowej] Radzie Polityczno-Konsultatywnej itd.

Organizacje i stowarzyszenia religijne uczestniczą w polityce otwarcia Chin na zagranicę, ułatwiają państwowym instytucjom kontakty służące następnie transferowi kapitałów (z krajów arabskich) i technologii (z Zachodu). Ożywiona wymiana wizyt między chińskimi a zagranicznymi środowiskami religijnymi służy też wzajemnemu poznaniu, obronie pokoju.

Zagraniczni partnerzy próbują wykorzystać te kanały dla własnych celów. Ponawiane są z ich strony próby „religijnej penetracji” Chin. Niektóre państwa arabskie liczą na ugruntowanie islamu i własnej obecności w Xinjiangu i Ningxia⁴³. Niektóre organizacje protestanckie z Zachodu wykorzystują przysłanych do Chin nauczycieli akademickich do uprawiania działalności misyjnej. Były też próby oddziaływania na chińską młodzież przez sektę Dzieci Boga⁴⁴, mormonów⁴⁵ itd. Sprawami takimi zajmuje się resort B[ezpieczeństwa] P[ublicznego].

Szczególną aktywność przejawia Watykan, który działa jakby dwutorowo. Z jednej strony nie zaniechał potajemnej ingerencji w wewnętrzne sprawy Chin i tutejszego kościoła katolickiego, jak nominacja Deng Yiming⁴⁶ na kardynała Kantonu, działalność wywiadowcza kontrrewolucyjnej grupy księdza Zhu Hongahanga⁴⁷, nielegalne wyświę-

⁴⁰ Jiu-gong-gao, Jiugongdao – chiński ruch religijny oparty na wierzeniach ludowych, szczególnie silny w prowincji Shanxi położonej w północnej części ChRL.

⁴¹ San-yi-jiao, Sanyi jiao – synkretyczny ruch religijny założony w XVI w. przez Lina Zhao czerpiący z buddyźmu, konfucjanizmu i taoizmu.

⁴² Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych – jednoizbowy parlament ChRL.

⁴³ Ningxia – region autonomiczny w północnej części ChRL.

⁴⁴ Dzieci Boga – sekta religijna, w której najważniejszą rolę odgrywają rytuały o charakterze seksualnym.

⁴⁵ Mormoni – wyznawcy Kościołów opierających swe nauczanie i praktyki religijne na pismach Josepha Smitha uznawanego przez nich za proroka.

⁴⁶ Właśc. Dominic Deng Yi-ming (1908–1995) – dostojnik Kościoła katolickiego, w latach 1950–1981 biskup Kantonu, w latach 1981–1995 arcybiskup metropolita Kantonu.

⁴⁷ Właśc. Vincent Zhu Hongsheng (1917–1993) – katolicki duchowny prześladowany przez komunistów; po raz pierwszy aresztowany w 1953 r. (na rok), po raz drugi w 1955 r. (w 1960 r. skazano go na piętnaście lat więzienia, przedłużając wyrok aż do 1978 r. i osadzając w obozie pracy), po raz trzeci w 1981 r. (za dochowywanie

canie księży w terenie itd. Z drugiej – śle misje i przedkłada oferty, nawet za pośrednictwem głów państw trzecich. Jak dotąd Watykan wiele mówi, natomiast czyni niewiele. Stosunki z tym partnerem zależą od tego, czy zerwie on stosunki dyplomatyczne z władzami Tajwanu, gdzie liczbę katolików szacuje się na 300 tys., czy zaniecha ingerencji w wewnętrzne sprawy Chin, czy uzna swe błędy popełnione wobec Chin w odległej i bliższej przyszłości i czy zdoła ułożyć stosunki z chińskim Patriotycznym Kościołem Katolickim. ChRL nie jest gotowa do ustępstw.

Szczególnym przypadkiem z pogranicza kontaktów zewnętrznych jest sprawa Dalaj Lamy⁴⁸. Aczkolwiek postać ta „nadal oddziałuje na część mieszkańców Tybetu”, jego ewentualny powrót do ChRL „jest bardziej sprawą polityki niż religii” i zależy od przyjęcia przez niego pięciu warunków rządu ChRL, w tym zwłaszcza uznania własnych błędów i osiedlenia się po powrocie w Pekinie.

Podsumowanie

Obecna, nowa polityka KPCh i rządu ChRL wobec religii i związków wyznaniowych: 1) jest pochodną głębokiego zwrotu politycznego z grudnia 1978 r., dającego pierwszeństwo rozwojowi potencjału gospodarczego i naukowo-technicznego kraju i tym samym względnie pomniejszającego znaczenie m.in. spraw wyznaniowych; 2) stanowi istotne uzupełnienie zmodyfikowanej taktyki wobec mniejszości narodowych, zamieszkujących około połowę terytorium Chin; 3) oznacza dostosowanie się na tym odcinku do „polityki otwarcia na zagranicę”, aby poprawić obraz Chin w k[rajach] k[apitalistycznych] i niektórych k[rajach] r[adzieckich], ukazując je jako kraj demokratyzujący się, tolerancyjny.

Wydaje się ta polityka kwintesencją wniosków z praktyki i doświadczeń (sukcesów i porażek) na tym polu po 1949 r. Uwzględnia ona efekty radykalnych dokonań „rewolucji kulturalnej” (1966–1976) – drastycznych na miarę edyktu i działań cesarza Tang Wu-zong⁴⁹ (841–847 n.e.) (wówczas wymierzonych jedynie w religie napływowe: buddyzm, islam, nestorianizm⁵⁰, judaizm, zoroastryzm⁵¹).

Rząd chiński uznał, że w warunkach, kiedy religie zostały zasadniczo osłabione, może sobie pozwolić na dozowaną liberalizację i kontrolowane swobody religijne. Z drugiej

---

wierności papieżowi, brak uznania dla powołanego w 1957 r. niezależnego od Watykanu Patriotycznego Kościoła Katolickiego kontrolowanego przez władze oraz „podziemną” działalność duszpasterską; po dwóch latach aresztu skazany na piętnaście lat więzienia); zwolniony w 1988 r. z uwagi na zły stan zdrowia.

⁴⁸ Właśc. Dalajlama XIV, Tenzin Gjaco (ur. w 1935 r.) – duchowy i polityczny przywódca Tybetu, od 1959 r. na uchodźstwie w Indiach, laureat Pokojowej Nagrody Nobla (1989).

⁴⁹ Właśc. Wuzong (814–846) – cesarz Chin z dynastii Tang, panujący w latach 840–846, znany z prześladowań wyznawców „obcych religii”, m.in. buddystów i nestorian (nestorianizm uważano wówczas za sektę buddyjską).

⁵⁰ Nestorianizm – chrześcijańska doktryna chrystologiczna zapoczątkowana w latach 428–431 w wyniku kontrowersji powstałej wokół nauczania patriarchy Konstantynopola Nestoriusza na temat relacji między dwiema naturami Chrystusa (boską i ludzką); uznana za herezję na soborze powszechnym w Efezie w 431 r.

⁵¹ Zoroastryzm – religia wywodząca się z pierwotnych wierzeń ludów indoeuropejskich, żyjących na terenach obecnego północnego Iranu, jej świętą księgą jest Awesta, której najważniejszą część miał spisać perski kapłan i reformator religijny Zaratustra.

strony rząd nie chce zamykać oczu na fakt, że „rewolucja kulturalna” – mimo zastosowanych środków – religii nie zlikwidowała, zaś życie religijne zepchnęła do podziemia, tzn. poza kontrolę władz.

Mając na względzie nowe priorytety, rząd ChRL stara się – podobnie jak na początku lat pięćdziesiątych – możliwie szeroko włączać wierzących do realizacji zadań w gospodarce, nauce i technice. Aby to osiągnąć – łagodzi stare urazy, sprzeczności, konflikty zrodzone po 1957 r.

Na przekór konstatacji, iż „religie nie wytwarzają dóbr materialnych”, władze ChRL właśnie usiłują – i nie bez powodzenia – posłużyć się religiami dla pozyskania dla Chin dóbr doczesnych, zwłaszcza środków inwestycyjnych, wyposażenia laboratoriów i bibliotek tutejszych byłych katolickich i protestanckich wyższych uczelni itd.

Na obecnej polityce najczęściej zyskały te wyznania i związki, które mają silnych odpowiedników w zamożnych K[rajach] K[apitalistycznych], jak islam, protestantyzm, buddyzm, katolicyzm. Wobec religii, które nie mogą liczyć na żadne istotne wsparcie zagranicą, jak rdzenny taoizm oraz prawosławie, poczyniono ustępstwa najmniejsze.

Przedstawione przez rozmówcę dane dotyczące liczby protestantów i katolików wydają się poważnie zawyżone. Tworzone pozory kilkumilionowych rzesz wiernych prawdopodobnie mają zachęcić Zachód do dalszych zabiegów wokół tematu, dotacji itp.

Szczególną postawę zajmuje ChRL wobec katolicyzmu i Watykanu. Demonstrowanej obojętności wobec inicjatyw Watykanu towarzyszy znaczna aktywność tutejszego Kościoła na zewnątrz i niejako dążenie do zyskania uznania Kościołów katolickich innych krajów. Władze ChRL zdają sobie sprawę, że spośród zagranicznych ośrodków religijnych Watykan jest partnerem najtrudniejszym. Stosunki z nim rozpatrują przede wszystkim w kontekście ewentualnej dalszej izolacji Tajwanu na arenie międzynarodowej.

Poza Tybetem i Xinjiangiem, gdzie religie splatają się z narodowymi uczuciami i kulturową odrębnością tamtejszych głównych narodowości, generalnie nie odgrywają one w Chinach lat osiemdziesiątych większej roli. Stanowią dla władz pewną niedogodność, którą trzeba uwzględnić w praktyce politycznej – bardziej od święta niżli codziennej – wobec niektórych regionów kraju bądź grup społecznych.

Władze ChRL baczą jednak niezwykle, by religie ponownie nie stały się kanałami zagranicznego oddziaływania na społeczeństwo. Temat ten był w ostatnich latach wielokrotnie podnoszony, m.in. przez członka B[iura] P[olitycznego] KPCh, Zi Zhongxuna⁵², na konferencji katolików w listopadzie 1986 r. („Renmin Ribao”⁵³, 20 XI [19]86).

Problemem o wiele poważniejszym, lecz przez władze ChRL nadal jakby bagatelizowanym, jest „renesans” na wsi wszelkich półreligijnych praktyk i zabobonów, urągających zdrowemu rozsądkowi i minimalnej, podstawowej oświacie. Zjawiska te, w ich

⁵² Właśc. Xi Zhongxun (1913–2002) – chiński komunista, członek oddziałów partyzanckich, a po proklamowaniu ChRL prominentny działacz KPCh i urzędnik państwowy. W latach 1959–1962 pełnił obowiązki wicepremiera ChRL. W latach 1979–1981 był gubernatorem prowincji Guangdong.

⁵³ „Renmin Ribao” – dziennik KPCh wydawany od 1948 r.

obecnym rozmiarach, z pewnością wpływają hamująco na ogólne procedury postępu gospodarczego i cywilizacyjnego wsi i małych miasteczek.

Mimo bardzo dużych, niekiedy zasadniczych, różnic między problematyką religii, życia religijnego i związków wyznaniowych w Chinach i państwach socjalistycznych Europy Wschodniej, tutejszy Urząd Spraw Religii, M[inisterstwo] S[praw] Z[agranicznych], placówki naukowo-badawcze uważnie śledzą tę tematykę w K[rajach] S[ocjalistycznych]. Od ubiegłego roku tutejszy URZ podjął wymianę delegacji i doświadczeń z odpowiednim urzędem w P[olskiej] R[zeczypospolitej] L[udowej]⁵⁴. Skierowano także delegację do Polski. Powyższe zainteresowanie nie wydaje się wynikać z chęci korzystania z doświadczeń K[rajów] S[ocjalistycznych] E[uropy] W[schodniej], tak przecież z gruntu odmiennych, lecz jest raczej dyktowane pragnieniem rozpoznania ważnych wewnętrznie spraw Polski, W[ęgierskiej] R[epubliki] L[udowej], C[zechosłowackiej] R[epubliki] S[ocjalistycznej], kierunków polityki Watykanu w tym regionie, sprzeczności interesów, potencjalnych źródeł trudności.

Ksawery Burski⁵⁵
radca

Wyk[onano] w dwóch egzemplarz
Egz[emplarz] nr 1 – MSZ. D[epartament] II
Egz[emplarz] nr 2 – a[d]/a[cta]

Źródło: AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-714, Notatka z rozmowy z zastępcą kierownika Pracowni Badawczej w Urzędzie Spraw Religii przy rządzie ChRL, Zhao Kuangwei, 20 VIII 1987 r., b.p.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Komitet Centralny PZPR

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych

Zbiór nr 22/89

OPRACOWANIA

Barteczko S., *Przebrane bitwy Mao*, Warszawa 1981.

⁵⁴ Urząd do spraw Wyznań działający w latach 1950–1989.

⁵⁵ Ksawery Lucjan Burski (ur. w 1938 r.) – polski sinolog i dyplomata, w latach 1961–2005 urzędnik Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Pracował na placówkach dyplomatycznych w Azji, m.in. radca i minister pełnomocny ambasady w Pekinie, w latach 1995–1999 ambasador w Indonezji (od 1998 r. także w Singapurze), w latach 2000–2004 ambasador w ChRL.

- Baija Z., *Spojrzenie na chińską politykę reform i otwarcia na świat*, przeł. K. Kasprzak Toruń 2017.
- Bayer J., Dziak W., *Tybet. Szkice z dziejów chińsko-tybetańskich*, Warszawa 2015.
- Benken P., *System komunistyczny i jego rozwój na terenie Indochin. Wietnam, Laos, Kambodża* [w:] *Oblicza komunizmu. Wybór problemów*, red. E. Krasucki, D. Wybranowski i in., Szczecin 2015.
- Benken P., „O wielkości, mądrym przywództwie i wielkiej osobowości Drogiego Przywódcy” – kilka uwag dotyczących uwarunkowań systemu politycznego Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, „Acta Politica Polonica” 2017, nr 1 (39).
- Chu C., *The Catholic Church in China: 1978 to the Present*, New York 2012.
- Cieciura W., *Muzułmanie chińscy. Historia, religia, tożsamość*, Warszawa 2014.
- De La Torre A., *Chińska Republika Ludowa [1949–1976]. Model maoistowski* [w:] *Oblicza komunizmu. Wybór problemów*, red. E. Krasucki, D. Wybranowski i in., Szczecin 2015.
- Dikötter F., *Wielki głód: tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*, przeł. B. Gadomska, Wołowiec 2013.
- Dobraczyński J., *W Państwie Środka. Notatki z podróży do Chin*, Warszawa 1987.
- Dziak W.J., *Kim Ir Sen*, Warszawa 2001.
- Dziak W.J., *Różne modele sprawowania władzy komunistycznej na przykładzie Korei Północnej, Chińskiej Republiki Ludowej i Ludowej Republiki Albanii* [w:] *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa 2011.
- Halimarski A., *Chińska Republika Ludowa a Watykan*, Warszawa 1989.
- Halimarski A., *Stosunki ChRL–Watykan w latach 1979–1982*, „Sprawy Międzynarodowe” 1983, nr 10.
- Halimarski A., *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1982.
- Ho Thanh Ł., *Chińska Republika Ludowa (1976–2009). Komunizm po śmierci Mao Zedonga* [w:] *Oblicza komunizmu. Wybór problemów*, red. E. Krasucki, D. Wybranowski i in., Szczecin 2015.
- Jędraszewski M., *Partia komunistyczna walcząca z religią i państwo komunistyczne gwarantujące wolność religijną jako teoretyczne podstawy marksizmu-leninizmu w walce z religią i Kościołem katolickim w krajach realnego socjalizmu*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2008, nr 22.
- Kissinger H., *O Chinach*, przeł. M. Komorowska, Wołowiec 2014.
- Leese A.D., *Mao Cult: Rhetoric and Ritual in China's Cultural Revolution*, New York 2011.
- Leung B., *Sino-Vatican Relations: Problems in Conflicting Authority 1976–1986*, Cambridge 1992.
- Levi N., *System polityczny Korei Północnej. Aspekty kulturowe*, Warszawa 2013.
- Malek R. SVD, *Notatki na temat aktualnej sytuacji Kościoła w Chinach*, „Przegląd Powszechny” 2002, nr 12.
- Meyer M., *Znaczenie kultury i instytucji dla gospodarki ChRL*, Warszawa 2013.
- Polit J., *Chiny*, Warszawa 2004.
- Rumiancew A., *Źródła i ewolucja „idei Mao Tse-tunga”*, przeł. K. Krzymowska, D. Kułakowska, S. Radziszewski, Warszawa 1974.

- Szczudlik-Tatar J., *Źródła i charakter polityki Chin wobec kościoła katolickiego – element kształtowania mocarstwowej pozycji* [w:] *Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych*, red. J. Wardęga, Kraków 2013.
- Szynkiewicz S., *Mniejszości etniczne* [w:] *Chiny. Przemiana państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978–2000*, red. K. Tomala, Warszawa 2001.
- Szynkiewicz S., *Zmiany polityki Chińskiej Republiki Ludowej wobec mniejszości etnicznych po 1978 roku: ku uznaniu odrębności kulturowych* [w:] *Wielkie przemiany w Chinach. Próba bilansu reform Deng Xiaopinga*, red. K. Gawlikowski, M. Ławacz, Warszawa 2012.
- Tomala K., *Mniejszości narodowe w ChRL – ich pozycja i rozwój demograficzny. Część 1*, „Acta Asiatica Varsoviensia” 1991, nr 5.
- Vogel E.F., *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Cambridge–London 2011.
- Wybranowski D., *Maoizm* [w:] *Wybrane współczesne doktryny polityczne*, red. A. Kawecki, A. Wojtaszak, D. Wybranowski, Szczecin 1999.
- Xie Z., *Religious Diversity and Public Religion in China*, Aldershot–Burlington 2006.
- Yang C.K., *Religion in Chinese Society: A Study of Contemporary Social Functions of Chinese Religious Behaviour*, Berkeley–Los Angeles–London 1970.
- Yang F., *Religion in China: Survival and Revival under Communist Rule*, New York 2012.
- Zemanek B., *Na granicy kultur. Mniejszości narodowe a polityka międzynarodowa ChRL* [w:] *Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych*, red. J. Wardęga, Kraków 2013.

O religii w Chińskiej Republice Ludowej.

Notatka z rozmowy przeprowadzonej przez radcę ambasady polskiej w Pekinie z zastępcą kierownika Pracowni Badawczej w Urzędzie do spraw Religii przy Radzie Państwa Chińskiej Republiki Ludowej 20 sierpnia 1987 roku

20 sierpnia 1987 r. radca ambasady Polskiej w Pekinie odbył rozmowę z zastępcą kierownika Pracowni Badawczej w Urzędzie do spraw Religii przy Radzie Państwowej Chińskiej Republiki Ludowej. Sprawozdanie z niej zawiera artykuł. Zostało ono poprzedzone wstępem, w którym nakreślono historyczne i kulturowe uwarunkowania mające istotne przełożenie na politykę komunistów chińskich wobec religii. Wskazano również na fakt, że decydenci Komunistycznej Partii Chin za największe potencjalne zagrożenie dla swej władzy uznawali Kościół katolicki, który poddany został najcięższym represjom w okresie dyktatury Mao Zedonga i w najmniejszym stopniu skorzystał z późniejszej liberalizacji. Ukazano również metody podporządkowywania przedstawicieli poszczególnych wyznań polityce ChRL oraz formalnoprawne uwarunkowania funkcjonowania związków wyznaniowych w Państwie Środka.

SŁOWA KLUCZOWE

religia, Chińska Republika Ludowa (ChRL), Kościół katolicki

About Religion in the People's Republic of China. Note from a Conversation Held by the Counsellor of the Polish Embassy in Beijing with the Deputy Head of the Research Unit at the Office for Religious Affairs at the State Council of the People's Republic of China on 20 August 1987

On 20 August 1987, the counsellor of the Polish Embassy in Beijing held a conversation with the deputy head of the Research Unit at the Office for Religious Affairs at the State Council of the People's Republic of China. The article includes a report on it. It is preceded by an introduction which outlines historical and cultural conditions which have a significant impact on the policy of Chinese communists towards religion. It is also pointed out that the decision-makers of the Communist Party of China considered the greatest potential threat to their power to be the Catholic Church, which was subjected to the most severe repression during the dictatorship of Mao Zedong and benefited from the later liberalisation the least. Methods used to subordinate representatives of particular denominations to the policy of the PRC as well as formal and legal conditions for the functioning of religious associations in the Middle Kingdom are also presented.

KEYWORDS

religion, the People's Republic of China (PRC), the Roman Catholic Church

PRZEMYSŁAW BENKEN – historyk wojskowości i politolog, doktor nauk humanistycznych, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Szczecinie, członek redakcji półrocznika naukowego IPN „Pamięć i Sprawiedliwość”. Autor ośmiu książek i ponad 60 innych publikacji naukowych. E-mail: przemyslaw.benken@ipn.gov.pl.

PRZEMYSŁAW BENKEN – military historian and political scientist, PhD, employee of the Departmental Office of Historical Research of the Institute of National Remembrance in Szczecin, member of the editorial staff of the academic semi-annual paper of the Institute of National Remembrance *Pamięć i Sprawiedliwość*. Author of eight books and over 60 other scientific publications. E-mail: przemyslaw.benken@ipn.gov.pl.